

Semire Ruken Öztürk: “Onlar cinsiyet olarak kadın yönetmen, ama aslında erkek olmayan kadınlar.”

Boğaziçi Üniversitesi Kadın Araştırmaları Kulübü'nün (BÜKAK), 8 Mart Dünya Kadınlar Günü dolayısıyla 7-11 Mart 2005 tarihleri arasında Mithat Alam Film Merkezi ile ortaklaşa gerçekleştirdiği bir haftalık film gösteriminin teması “Türkiye’de Kadın Yönetmenler”di. 1980 öncesi kadın yönetmenlerin konu edildiği Ötekinin Sesi: Yeşilçam’ın Görünmeyen Kadınları¹ belgeseli de bu hafta kapsamında gösterildi. Gösterimin ardından belgeselin araştırmasını yapan ve metnini hazırlayan Semire Ruken Öztürk’le belgesel ve son kitabı “Sinemanın Dişil Yüzü: Türkiye’de Kadın Yönetmenler²” hakkında konuştuk. Bu çalışmaların hazırlanış süreçleri ve Türk sinemasında kadınların varoluşu, karşılaştıkları güçlükler üzerine keyifli bir söyleşi yaptık.

Semire Ruken Öztürk: Filmin yönetmeni TRT’den Nuran Bayer’di. Metnini ve araştırmasını Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi’nde Felsefe Bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. Sabri Büyükdüvenci’yle birlikte yaptık. Festivale³ bir-

¹. Araştırma ve Metin Yazarları: Semire Ruken Öztürk, Sabri Büyükdüvenci, Yönetmen: Nuran Seyhan Bayer, Süre: 30’, 2001, Kadın Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü’nün katkılarıyla.

². Sinemanın Dişil Yüzü: Türkiye’de Kadın Yönetmenler, Semire Ruken Öztürk, Om Yayınları, İstanbul, 2004.

³. 4. Uçan Süpürge Uluslararası Kadın Filmleri Festivali, 3-10 Mayıs 2001, Ankara.

kaç ay kala araştırmaya başladık. Bu Türkiye’de yapılmış ilk çalışma. 1980 öncesi ismini bile duymadığımız; bırakın bizim izleyici olarak, sinemacıların, sinema sektöründe çalışan kişilerin bile isimlerini duymadıkları kadın yönetmenlerden söz ediyoruz. Çalışma çok kısa sürede gerçekleştirildi ve film çekimine başlandı. Aslında koordineli bir çalışma yapılması gerekiyordu. Ama sürenin azlığı nedeniyle o koordineli çalışmayı da yapamadık. Bu bir özeleştiridir. Oturmayan, o görüntüye uymayan bazı ifadeler yer aldı. Daha sonradan bizim araştırmacı ve yazar olarak film bakmamız, birlikte hangi söz nereye oturuyor, hangi görüntü nasıl kullanılacak buna ilişkin bir çalışma yapmamız gerekiyordu. Bunu yapamadık. Bir araştırma yapıldı, bir metin yazıldı ve TRT’ye teslim edildi. Görüntüler, malzemeler her şey hazırlanmıştı. Bu kişilerle daha önceden gidip biz konuşmuştuk. Yaklaşık birebir benzer görüşmeler yapıldı, benzer sorular soruldu. Ama dediğim gibi gerçekten Türkiye’de bir ilk. Bir ikincisi de Om Yayınları’ndan çıkan “Sinemanın Dışıl Yüzü: Türkiye’de Kadın Yönetmenler” kitabı. Türk sinemasında 23 tane kadın yönetmen var. Bu çalışmada 23 tane kadın yönetmenin ne yaptığını, nasıl çalıştığını araştırdım. Bu araştırmayı belgeseli geliştirerek yaptım.

Ötekinin Sesi’nde İstanbul’a gelip araştırmalar yaptık. Yaşadıklarımızla ilgili iki anekdot anlatabilirim. Benim de duymadığım isimler vardı. Agah Özgüç’ün kitabını açtığınızda Feyturiye Esen’den, Ayten Kuyululu’dan, Birsen Kaya’dan kısa kısa söz ettiğini görürsünüz. Ama haklarında hiçbir bilgi yok. Bu insanlar yaşıyorlar mı? Nerede yaşıyorlar? Ne yapıyorlar? Hiçbir bilgimiz yok. İstanbul’a gelip sinema tarihçileri, yönetmenler ve oyuncularla görüştük. Tabii yaşı daha büyük olanlarla görüşmeye çalıştık. Belleklerini tazelemeye çalıştık. Feyturiye Esen için “O öldü galiba, ne olduğunu, nereye gittiğini bilmiyoruz, Amerika’da yaşıyor sanırım” diyenler oldu. Birsen Kaya için “öldü galiba” dediler. Çok uzun araştırmalara rağmen bu yönetmenleri bulamadık. Feyturiye Esen ve Birsen Kaya’ya ulaşamadık.

Ayten Kuyululu'nun bulunması çok ilginç çünkü Ayten Kuyululu kaynaklarda şöyle geçiyor: Avustralya'da yaşıyor, orada tiyatro çalışmalarını sürdürüyor. İnternetten giriyorsunuz hiçbir şey bulamıyorsunuz. Bulmanız mümkün değil. Ancak birisi tanıyacak, birisi size telefon adres verecek öyle ulaşabileceksiniz. Evet, bir dönem bir Ayten Kuyululu vardı ama şimdi ne yapıyor bilmiyoruz, diyorlar. Atif Yılmaz'a gittik, giderken çok umutsuzdum çünkü Atif Yılmaz hep şöyle der: "ben belleksizim, unutum, geçmişini hiç hatırlamam." Atif Yılmaz hatırlamaz diye düşünüyordum. Ayten Kuyululu dedik, "Bodrum'da şimdi" dedi. "Daha geçenlerde bir öğrencisi geldi. Bodrumda tiyatro kulübü çalıştırmış, Bodrum Belediyesi adına" dedi. İnanılmaz bir şeydi. Tesadüfen Atif Yılmaz'a gitmesek Avustralya'da yaşıyor diye Ayten Kuyululu'ya ulaşamayacaktık. Bodrum Belediye'sini aradık. Belediye adına bir tiyatro grubu çalıştıyordu. Yılın altı ayı Bodrum'da, altı ayı Avustralya'da yaşıyordu. Ulaşamadık.

Feyturiye Esen ve Birsen Kaya'ya nasıl ulaştık? 4. Uçan Süpürge Uluslararası Kadın Filmleri Festivali'nin (3-10 Mayıs 2001) açılışı sırasında, bu belgesele büyük ilgi oldu. Türk sinemasının dört büyük starını; Türkan Şoray, Filiz Akın, Fatma Girik ve Hülya Koçyiğit'i ilk defa festivalde bir araya getirdik. Bulabildiğimiz yönetmenlerin yanı sıra Ayten Kuyululu ve Lale Oraloğlu geldi. Ama diğer yönetmenler yoktu. Tesadüfen Hülya Koçyiğit oradaydı ve dedi ki "Birsen Kaya ile geçen yıl Adana'da Altın Koza'da karşılaştım. Ben açılış için gitmiştim, o da tesadüfen yanıma geldi. Evliymiş, Adana'da yaşıyormuş." Tesadüfen ona da ulaştık. Açılışa yetişemedi.

Feyturiye Esen'e nasıl ulaşıldı? Gördüğümüz belgesel TRT kanallarında gösterildi. Yaklaşık bir yıl sonra, Feyturiye Esen televizyonda izliyor ve Agah Özgüç'e ulaşıyor. Agah Özgüç: "Feyturiye Hanım, size ulaşmaya çalışıyorlardı" diyor ve Uçan Süpürge Uluslararası Kadın Filmleri Festivali'nin telefonunu veriyor, öyle ulaştık. Yani ikisine de ulaşılabilirirdi. Onlar yaşayan canlı tarihler. Ama kimse gidip görüşmemiş kimse onların belleklerini tazele-

memiş. Feyturiye Hanım'la görüştüm. Kendisi 80 yaşına yaklaşmıştı. Elimde olanaklar yoktu. Ben sadece bir araştırma için bir kitap yazıyordum. Not tutuyordum ve kasetim vardı. Yani ses kaydı var elimde. Ne yazık ki kameram yoktu. Görüntüleyemedim Feyturiye Esen'i. Kendisini Temmuz ayında yitirdik. Dolayısıyla içimde bir acı kaldı. Ona gidilmeliydi, o çekilmeliydi, uzun saatler boyunca sohbet edilmeliydi onunla... Çünkü ben bir sabah Muğla'ya indim, evinde üç beş saat kaldım, akşam tekrar Ankara'ya döndüm. Böyle kısa süren bir görüşme sonucunda elimde kalan bilgileri derleyip, özetlemeye çalıştım. Kim bilir satır aralarında daha neler söyleyecekti, farklı birkaç zamanda gidilseydi ve konuşulsaydı...

Şu an aynı şeyi Birsen Kaya için hissediyorum. Birsen Kaya Adana'da yaşıyor. Çok büyük yoksulluk içinde. Düşünün; on üç tane film yönetmiş, Bilge Olgaç'tan sonra Türk Sineması'nda en çok film yöneten kadın! Fakat o dönemde emekliliği, o tür işlemleri olmadığı için ve eşinin de hiçbir güvencesi olmadığı için şu an küçük bir gecekonduda yaşıyorlar. Adana'ya her gittiğimde ona uğramaya çalışıyorum. Daha doğrusu Adana memleketim olduğu için onu bahane ederek Adana'ya gidiyorum. Kendisi kanser hastası, çok uzun yıllardır tedavi görüyor. Morali de çok bozuk, hem kitap, hem belgesel onun için çok büyük bir moral oldu, geçen yıl Uçan Süpürge yine çağırdı onu. Konuk olarak geldi, izledi. Onun için çok büyük moral oluyor, ama bunun dışında hatırlanmamak... Çok vefasızlık yapıldığını düşünüyor. Hülya Koçyiğit'in yanına gitmiş Altın Koza Film Festivali sırasında, söylemiş durumunu. Bir kez bile açıp aramadılar diyor. Ya da "Biz Filiz Akın'ı çıkar-dık" diyor. "Türker İnanoğlu'yla çok çalıştım, Türker Bey'in asistanıydım" diyor. "Filiz Akın o dönemde benim olduğum sıralarda çıktı ve çok yakındık. Hiçbir şekilde aramadılar. Bir şekilde duydular rahatsız olduğumu, ama hiç geri dönüşü olmadı" diyor. Çok üzülüyor.

Dinleyici Soruları

Çalışma yönteminden bahsedebilir misiniz? Bazılarıyla belki az görüştünüz ama bazılarıyla da günlerce konuştunuz.

Semire Ruken Öztürk: 23 tane kadın yönetmen var. Aslında ben hepsine yüz yüze ulaşmaya çalıştım. Fakat yüz yüze ulaşamadıklarım oldu. Çünkü tam çalışma dönemimde Yeşim Ustaoglu *Bulutları Beklerken*'i (2004) çekiyordu. Filmin montajı o kadar uzadı ki hiçbir şekilde ona ulaşamadım. Sizinle ilgili herhangi bir güvenilir kaynak var mı diye sordum. Cumhuriyet'te Levent Tunçkan'ın yaptığı bir söyleşiyi önerdi. Oradan yararlandım. Onun dışında yönetmenlerle çok uzun görüşmelerim olmadı. Benim Ankara'da yaşıyor olmamın da bunda çok etkisi var. Kimiyle üç saat, kimiyle beş saat, kimiyle birkaç saat görüşebildim. Sonradan yeniden telefonlaşarak, yeniden faks çekerek, yeniden o bilgileri doğrularak devam ettim. Ölmüş olan yönetmenler için onları tanıyan kişilerle bağlantı kurmaya çalıştım. İlhan Arakon'a kimse şimdiye kadar gidip sormamış. O sırada görüntü yönetmeni olan Arakon: "*Büyük Sır*'ı (1956) Cahide Sonku çekti" diyor. Kimse gidip sormamış. Agah Özgüç bunu öğrendiğinde kitabındaki bilgiyi değiştirdi. Oysa bunlar yaşayan kişiler, gidip konuşulsa o kadar çok şey çıkacak ki... Cahide Sonku senaristti. Hem yazdı, hem yönetti. Aynı anda bir sürü şey yaptı, bu hiçbir kitaba geçmemişti şimdiye kadar. Bilinmeyen bir sürü bilgi var. Aynı şekilde yanlış geçen bir bilgi var: Birsen Kaya on üç film yönetti, on birine senaristlik yaptı. Bunu Kaya'ya sordum, çünkü Agah Özgüç'ün, Cevat Suna'nın ve Burçak Evren'in kitaplarında böyle yazıyordu. Birsen Kaya'ya ilk filminin senaristinin AYTEKİN AKAYA olup olmadığını sordum. "Bütün filmlerimi ben yazdım" dedi. Bunlar önemli bilgiler. O sırada öylesine, alelacele yazılmış, kaydedilmiş şeyler, yaşayan insanlara sorulmadığı için doğru olmayan bilgiler toplanıyor elimizde. Bu yönetmenlerle yaptığım üç beş saatlik görüşmeler boyunca neler yaşadıklarımı -ailelerinden, evliliklerine, çocuklarıyla ilişki-

lerine kadar- ve 'sinemada kadın olmanın' nasıl bir şey olduğunu konuşmaya çalıştım.

Kısa bir özet yapmam gerekirse; Türk sinemasında 23 tane kadın yönetmen var ve toplam kadın yönetmenlerin çektiği film sayısı 100'ü bile bulmuyor. Oysa Türk sinemasında herhalde 6000'den fazla film var. Şimdi kadın yönetmenler iyi film mi çekiyor? İstanbul'da yaptığımız araştırma sırasında "O da yönetmen değil", "Ona da yönetmen demeyin, araştırarak başka şey mi kalmadı?" diyen o kadar çok kişi oldu ki. O kadar çok tepki gösterdiler ki. Şimdi düşünüyorum, Atıf Yılmaz mesela 100-150 tane film çekmiş toplam? Bütün kadın yönetmenlerin toplam film sayısı yüzü bile bulmuyor. Atıf Yılmaz'ın filmleri 100-150'ye yakındır gerçekten. 150'ye yakın filmi içinden kaç filmi iyidir acaba? İşte 10-15, 20 mi? Sayarsanız bulabilirsiniz. Gerçekten çok iyi filmleri var Atıf Yılmaz'ın. Kadın yönetmenlerin de 100 tane filmi var. Bunların çoğu ilk kez film çekmişler, ilk filmlerini yapmışlar ve gerçekten iyi olmayan bir sürü film var. Gerçekten iyi, kaliteli, yüzümüzü ağartacak film sayısı belki bir elin parmaklarını geçmiyor. Belki on tane sayabilirsiniz. Burada da bu hafta içinde gösterilmiş güzel filmler var mesela. Bunlar bir eleştiri olabilir mi? Çünkü kadınlar yeterli olanakları bulamıyorlar, bir şekilde paraya ulaşamıyorlar, yapamıyorlar. Hep şunu bekliyordum: Bilinçli, niçin bunun böyle olduğunu çözümlenebilecek insanlarla karşılaşacağım. Hayır. Hatta bir iki yönetmen, isim vermeyeyim, "böyle bir çalışmanın içinde yer almak istemiyorum" dedi. Birçok yönetmen, "Ben kadın yönetmen değilim, yönetmenim. Ben cinsiyet ayrımı yapmıyorum." dedi. Benim mesela şu aklıma geldi, en son Oscar törenini izlerken. Biliyorsunuz bu yıl (2005) çok fazla, çok fazla değil gerçi, iki üç tane siyah aday vardı. Siyahlar giderek daha fazla aday oluyorlar. Sunucu da siyahı ve tören hatırlarsanız sürekli siyahlar üzerine söylenen "Siyahlarla gurur duyuyoruz, bakın ne kadar güzel filmler yaptılar" sözleriyle geçti. Hiçbir siyah çıkıp da "Ben siyah oyuncu değilim, oyuncuyum" demedi. Siyah olmak orada onur verici bir şey ve ne kadar azsınız siyah olarak,

ne kadar az ofislere girebiliyorsunuz. Düşünün ilk Afro-Amerikalı kadın yönetmen 1990'larda film çekebilmiş. Siyah bir kadın ilk 1990'larda Hollywood'a girebilmiş. Zaten kadın yönetmen sayısı o kadar az ki. Biraz bizdeki kadın yönetmenleri de buna benzettim. Yani tam tersine onlar, ben kadın yönetmen değilim, yönetmenim diyerek o kadın bilincine çok sahip olmadıklarını bir şekilde gösterdiler. Ama hep konuşmaların satır arasında... Keşke daha fazla konuşabilseydim, gerçekten satır aralarında o kadar önemli şeyler çıkıyor ki. Yani çok başarılı olmuş, bir sürü ödül kazanmış bir yönetmen bile son çektiği film sırasında görüntü yönetmeninin kendisiyle didiştğini söylüyor. "Hiçbir erkeğe ya da Yeşilçam'ın hiçbir önemli yönetmenine böyle yapacağını sanmıyorum, ama bana yaptı" diyor. Bazı kadın yönetmenler, yönetmen yardımcılarının ya da kendileriyle çalışan diğer teknik ekibin, ışıkçının, görüntü yönetmeninin bir şekilde kendilerine güven duymadıklarını söylüyorlar. Ama yine de çoğu, "Ben kadın yönetmen değilim, yönetmenim" diyor. Bilge Olgaç -en çok film yöneten kadın, Türk sinemasında 37 film, aşılabilecek gibi değil- bir söyleşisinde şöyle demiş: "Kadın olduğumu unutmaya ve unutturmaya çalıştım. Onlar -yani erkek meslektaşlarım- benim yanımda küfür edebiliyorlardı, rahatlıkla konuşabiliyorlardı, onların içlerine girmeye başladım, cinsiyetimi unutarak, unutturarak. Elimden gelen her şeyi yaptım. Sisteme ancak öyle girebildim." Ve o yüzden 1980'e kadar çektiği onlarca film, erkek filmiydi. Erkek bakış açısıyla çekilmiş filmlerdi. Ama bunların hepsinin -kitabımda bunu yapamadım- tek tek incelenmesi gerekiyor. Çünkü filmlere ulaşmak mümkün değil. Filmlerin çoğu kayıp.

Bir de şöyle bir sorunla karşılaştım kaynakları tararken: 1980 öncesi kadın yönetmenler için hep -mesela Feyturiye Esen ile ilgili bir haberde: "Türk sinemasının ilk kadın yönetmeni" deniyor. Hayır, ilk kadın yönetmen Cahide Sonku. Üç tane filmi var Cahide Sonku'nun. Söylüyorlar da burada, tanıklar da var. Hatta 1949'da ilk yapımcılığı var. Çok fazla film çektiği için "Türk sinemasının ilk kadın yönetmeni Bilge Olgaç" deniyor. Aynı şekilde bu-

nu siyah yönetmenler için de yapıyorlar dünya sinemasında. Diğer kadın yönetmenler için de yapıyorlar. Yani sürekli unutuluyor bir önceki. Sürekli unutuluyor olmakta da bilinçaltıyla ilgili bir şey var diye düşünüyorum. Unutturulmaya çalışılıyor. Öyle ki konuştuğum yeni kadın yönetmenlerden çoğu bu isimleri duymamış.

Aslında dünya sinemasından da çok farklı bir yere koymamak gerekiyor. 1960'larda sinema okulu giriş sınavlarında Martha Coolidge'den "Beş tane kadın yönetmenin adını saymasını" istiyorlar. "Sayamazsan, bu sınavı geçemezsin" diyorlar. Beş tane kadın yönetmenin adını saymıyor. Ama film okuluna giriyor ve yönetmen oluyor. Düştünün yani 1895'te sinematograf bulunmuş ve Türk sinemasında 1950'lerde kadın yönetmenler ilk defa film çekmeye başlamışlar.

En son ilk filmini çeken yönetmenler 1998'de Necef Uğurlu ve Jülide Övür⁴'dür. Onlardan sonra bir daha yeni bir kadın yönetmen gelmedi. Diğerleri hep 1990 sonrası. En son filmini çeken Biket İlhan. Yeşim Ustaoglu ve Handan İpekçi; hâlâ film çekmeye çalışan kadınlar. Yani bugün aktif olarak çalışan kadın sayısı gerçekten bir elin parmaklarını geçmiyor. Çoğu kadın yönetmen aslında bir tane film yapmış ya da yapabilmişse iki tane film yapmış, sonra bırakmış. Cesaret, güç alamıyorlar ve sürekli "ben kadın yönetmen değilim, yönetmenim!" demelerinin ardından şunu buluyorum: Toplumsal cinsiyete duyarlı olsalar bile, sanki "sen kadın olduğun için buralara geldin" diye bir eleştiriyi karşılayacaklarmış gibi düşünüyorlar. Bilinçaltılarında sanırım böyle bir korku ve endişe var. O yüzden "Hayır, ben kadın olarak hiçbir zorluk çekmedim. Onlarla birlikteyim, onlardan biriyim diyorlar. Erkeklerden birisi gibi davranıyorlar. O yüzden kadın yönetmenler için

4 *Eski Fotoğraflar*, Yönetmen: Necef Uğurlu, Jülide Övür, Senaryo: Dinçer Sümer, Oyuncular: Bennu Yıldırımlar, Ahmet Uğurlu, Süre: 80', 1998.

şunu söylüyorum: “Onlar cinsiyet olarak kadın yönetmen, ama aslında erkek olmayan kadınlar.” Belgeselde de gördünüz, hem bir kadının ağzından hem de bir erkeğin ağzından ‘erkek gibi kadın’ lafı çıktı. Hayır, biz hem sinemada kadın gibi kadın görmek istiyoruz, hem de yönetmen olarak kadın gibi kadın yönetmenler olsun istiyoruz.

Belgeselin en başında iki tane sinemacı erkekle söyleşi yapıldı. Acaba kadınlarla giriş yapılsaydı ya da şimdiki genç sinemacı adaylarından kadınlar seçilseydi, farklı yaş grupları olsaydı.

Semire Ruken Öztürk: Doğru olabilir ama belgeselimiz 1980 öncesi kadın yönetmenlerle ilgili, onlara ilişkin tanıklıklar önemliydi. Mesela İlhan Arakon’un da Seyfi Havaeli’nin de tanıklığı sinema tarihi açısından çok önemli. Çünkü hiçbir sinema tarihi kitabına geçmemiş iki yeni bilgiyi kazandırdı. Ama bugün şunu yapmak isterim: Başlangıcından günümüze kadar bütün kadın yönetmenler üzerine –yaşayanlarla- yapılmış bir çalışma. Onlarla daha özgür, etkileşimlerle, görüşerek yapılmış bir çalışmaya ihtiyaç var gerçekten. Şu an kimin elinde kamera varsa gidip Ayten Kuyululu’yla (1970’lerde yazdığı bir senaryosu var yapımcı bulamıyor) bir de Birsen Kaya’yla görüşmesi gerekiyor.

Kaç yaşındalar?

Ayten Kuyululu daha yaşlı. Birsen Kaya çok yaşlı değil. 60’larında. Tam hatırlamıyorum. Kanser olduğu için ve bir sürü organına da bir şekilde yayıldığı için –onu belli bir yerde durdurmuşlar ama- çok parlak değil. Fakat Ayten Kuyululu daha sağlıklı ve film projesi için Kültür Bakanlığı’na bir şekilde ulaşmaya çalıştı. Hala umudunu kaybetmedi ve gerçekten pırıl pırıl bir insan. O kadar donanımlı ki, tıpkı Lale Oraloğlu gibi. Oraloğlu, filmlerinden çok konuşmak istemiyor çünkü o dönemde çok parlak filmler değil bunlar. Gerçekten ticari amaçla, hatta belki aralara bir iki seks sahnesi katılarak çekilmiş tam o döneme uygun filmler. O yüzden dikkat ederseniz kendi yönettiği filmlerden olabildiğince konuşmak istemiyor, çekiniyor. Senaryo-

sunu yazdığı filmler onun için gerçekten sinema tarihinde daha çok kalmış filmler. *Sevdiğim Sendin*⁵, *Kırk Çanaklar*⁶ da öyle. Ama ona ilişkin bile o kadar yalan yanlış bilgiler, belgeler var ki. Mesela *Kırk Çanaklar*'ın üzerinde hala senaryo Halit Refiğ diye yazar. Oysa "Halit Refiğ küçük bir sahne eklemiştir. Senaryo tamamen bana aittir" diyor Lale Oraloğlu. Ya da Lale Hanım'ın aldığı ödüller yazmaz orada. Hem filmlerini izleyip, hem onları konuş-turmak öğrencilerin kolaylıkla yapabileceği bir şey.

Yönetmen sineması denildiğinde yönetmenin kendisinin filmlerine damgasını vurduğu bir sinema dili anlaşılır. Kadın sinemasından bahsetmek Türkiye'de çok da mümkün değil o anlamda. Çünkü kendi rejisini, sinema dilini oluşturmuş belki bir Bilge Olgaç'ı bunun dışında tutmak lazım. Bilmiyorum Bilge Olgaç dışında daha başka, sinema dili oluşturabilmiş kadın yönetmen var mı?

Ama zaten fazla film çekememişler ki.

Birsen Kaya'yı belgeselden önce bilmiyordum mesela.

Semire Ruken Öztürk: Birsen Kaya'nın da kuşkusuz bir imzası var. Çünkü aynı tarzda şeyler çekmiş. Ama gerçekten hiçbir filmini izlemedim. Yani oturup tek tek gerçekten araştırmak gerekiyor. Kim bilir gerçekten belki başka şeyler koymuştur, içinde başka türlü yorumlanabilecek bilgiler, kodlar, başka türlü şeyler bulanabilir diye düşünüyorum. O da 1980 öncesinde Bilge Olgaç'ın çektiği türden filmler çekmiş. Bilge Olgaç'la Feyturiye Esen ve Birsen Kaya birlikte film çekmeye çalışmışlar, gerçekleşmemiş. O sıralarda tarzları aşağı yukarı aynı.

⁵ Yönetmen: Agah Hün, Senaryo: Lale Oraloğlu (Andre Gide'in 'Pastoral Senfoni' adlı romanından), 1955.

⁶ Yönetmen: Memduh Ün, Senaryo: Lale Oraloğlu (Edmond Morris'in 'Tahta Çanaklar' adlı oyunundan), 1960.

Dönemin koşulları üzerinden düşünürsek kadın yönetmenlerin var oldukları bir piyasa var. Aslında Yeşilçam bir sektör değil. Sinema salonları Hollywood filmlerine endeksli. Bu koşullarda bu yönetmenler gerçekten nasıl çıkmış? Bazıları oyunculuktan gelmiş olabilir. Çok erkek egemen bir sinemaya girmişler.

Mesela Birsen Kaya'nın ki tamamen tesadüf. Birsen Hanım *Gurbet Kuşları* (1964) zamanında Halit Refiğ tarafından özel olarak isteniyor. Ondan sonra film dünyasının içine giriyor ve doğru mudur değil midir bilmiyorum ama yaklaşık iki yüz tane filme asistanlık yapıyor. Yılmaz Güney'in *Arkadaş'ı* (1974) dahil buna. İki yüz tane filme asistanlık müthiş bir emek demek gerçekten. "Yönetmenler bize bırakırlardı. Yönetmenler çekmezlerdi. Asistanına bırakır çeker giderdi o." diyor. Sonra Sabri Özer bir gün resmen kadına: "Al filmi çek. Sen zaten çekebiliyorsun." demiş. Ondan sonra film yönetmeye başlamış. Kendi kendine güveni gelmiş. "13'ten fazla filmim var, kesinlikle 20'ye yakındır filmlerim" diyor ama hiçbirini anımsamıyor.

Feyturiye Esen tamamen bir serüven aslında. Çünkü kızı Hilal çok istemiş film işinde olmayı. O da kızını korumak amacıyla giriyor, dört beş tane filme yapımcılık yapıyor. Sonra bir şekilde babalarını kaybediyorlar. Yaşam koşulları değişiyor. Borçlanıyorlar ve çekilmek zorunda kalıyorlar. Tamamen tesadüfler belirliyor.

Ama Lale Oraloğlu'na bakarsanız, evet oyuncu. Türkan Şoray, evet oyuncu. Başka türlü gelmişler, başka türlü bir serüvene açılmışlar. Öyle hissetmişler, öyle düşünmüşler. Cahide Sonku'nun ki de aynı şekilde. Cahide Sonku, gazetecilik ve çocuk eğitimi üzerine eğitimi olan bir kadın. Doktorası bir kadın, üç tane film yapıyor. Bir filmnin konusu sokak çocukları, suçlu çocuklar. O günkü dergilere bakıyoruz: Suçlu çocuklarla ilgili bir çalışma yapmış. Bu film kayıp. Nasıl bir şey yaptı gerçekten bilemiyoruz. O filmde oynayan çocuklara tek tek ulaşmak gerek, onlarla konuşmak gerek. Diğer filmleri bulmak gerek.

En önemli sorun filmlere ulaşmak ve bu tanıklara ulaşıp, tanıklarla konuşmak. Çünkü her konuştuğunuzda gerçekten yeni bir bilgi ediniyorsunuz. Kimse İlhan Arakon'la Cahide Sonku hakkında görüşme yapmayı düşünmemiş. Arakon o dönemde çalışmış bir görüntü yönetmeni. O yüzden sözlü tarih çalışması sinema alanında gerçekten çok önemli.

1980 sonrasında kadın yönetmenlerin tavrı değişiyor. Bütün yönetmenler olmasa bile Bilge Olgaç olsun, Türkan Şoray olsun belli bir kadın duyarlılığını filmlerine taşımaya ya da daha politik filmler çekmeye yöneliyorlar galiba.

Semire Ruken Öztürk: Evet. Kadın hareketi bize 1980'lerde, çok geç geldi. 12 Eylül, solcuları bastırınca kadın hareketi aradan çıktı. Onlara bir mecra açıldı. Daha çok ironik bir şey oldu aslında. Onun etkisi daha çok erkek yönetmenlerin filmlerinde ortaya çıktı. Başta Atif Yılmaz ve Şerif Gören'in filmlerinde. Osman Şahin'in senarist olarak katkıda bulunduğu filmler. Onların filmlerine kadın filmleri demek mümkün, ama o dönemde ne yazık ki kadın yönetmen çıkmamış. İki tane dışında. Bilge Olgaç ve Türkan Şoray 1960'larda 70'lerde başlamışlar, 80'lerde de çalışmalarını sürdürmüşler. 80'de iki tane kadın yönetmen çıkıyor sadece Nisan Akman ve Mahinur Ergun. Nisan Akman'ın yaptığı kadın filmi. *Dünden Sonra Yarından Önce*⁷ yi düşünün. Türk sinemasında hemen hemen hiç yoktur iş mi, evlilik mi sorusu. 1970'lerde Hollywood'da çok vardır. Çok tartışılmıştır bu ikilem. *Bir Kırk Bebek*⁸ aynı şekilde. Evet, o da kadın filmi olarak adlandırılabilir diye düşünüyorum. Ama Nisan Akman'ın da söylemi mesela böyle bir söylem değil. O da rahatsız oluyor bundan. Ama yaptığı şeyler bu

7. Yönetmen: Nisan Akman, Senaryo: Eriş Akman, Oyuncular: Zuhale Olcay, Eriş Akman, 1987.

8. Yönetmen: Nisan Akman, Senaryo: Ayşe Kulin, Oyuncular: Hülya Avşar, Erdal Özyağcılar, Derya Yücel, Orhan Çağman, 1987.

tür şeyler. Yine Mahinur Ergun daha çok kadın erkek ilişkileri üzerine çalışmalar yapmış. İşin ilginç 1990'dan sonra ne kadınlar ne erkekler kadın sorunlarına duyarlı hiçbir şey yapmamışlar. Ya da kadın filmi diyebileceğimiz hiçbir çalışma yapmamışlar. 1990 sonrası kadın yönetmenler daha siyasal; ne bileyim etnik sorunlar, Kürt sorunu gibi gerçekten cesaret isteyen konulara el atıyorlar ama kadın sorunlarına yönelik hiçbir şey yapmıyorlar. Aynı şekilde erkek yönetmenler de bir şey yapmıyorlar. En son gördüğüm *Gönül Yarası* (Yön: Yavuz Turgul, 2004) bu anlamda bir parça beni rahatlatmış. Film olarak eleştirdiğim yönleri vardır, çok sevmiş de değilim ama aile içi şiddeti bile göstermesi neredeyse hiçbir Türk filminde yok. Aile içi şiddetin gösterilmesi başlı başına çok önemli bir gelişme. Farklı bir yaklaşım. Mesela *Gözlerimi de Al*⁹ filmi. Orada bir kadına deniyor ki: "Evet, kocan böyleyse değişebilir, herkesin değişme potansiyeli vardır. Bir dönersin, iki dönersin ama üçüncüsünde dönme artık." Dönersen sonun işte *Gönül Yarası*'ndaki gibi olur. Ama ne yapıyor? Kadını kurtarıyor. Adam değişmiyor, ama kadın değişiyor orada. İspanya'da da aynı şeyler geçerli, Türkiye'de de aynı şeyler geçerli, ama Türkiye'de bu tür filmler yapılmıyor. Çok ciddi bir eksiklik olduğunu düşünüyorum. Zaten çok az film yapılıyor. Yılda 20 tane en fazla. Çoğu da erkek filmi. Resmen erkek filmi diyebileceğimiz bir kategori var. Hatırlıyorum bir kez Yelda Reynaud bir ödül töreninde söyledi "Artık bizim için de bir şeyler yazın lütfen, çünkü oynayacak film bulamıyoruz." Her şey erkekler üzerine kurulu. Hikaye erkekler üzerine kurulu. Hikayeleri sürekli erkekler götürüyor.

Kadın seyirci hakkında ne düşünüyorsunuz? Sinemada kadın seyircilerin oranı bayağı yüksek ve tüm bu erkek filmlerini severek izliyorlar.

70'lerdeki gibi aile sinemaya döndü mü ondan çok emin değilim. *Vizontele* (Yön: Yılmaz Erdoğan, Ömer Faruk

9 Take My Eyes, Yönetmen: Iciar Bollain, İspanya, 2003.

Sorak, 2001), *G.O.R.A.* (Yön: Ömer Faruk Sorak, 2004) ile birlikte gerçekten şimdiye kadar hiç sinemaya gitmemiş insanlar sinemaya geldiler. *Asmalı Konak* çıktığında sinemada yaşadığım bir şey: İlk defa sinemaya gelmiş bir aile vardı. Aile seyircisi ilk defa orada çıktı. Daha çok herhalde komedi filmleri için döndüler.

Herhalde kadın-erkek duyarlılık profilini sadece filmere gitmek üzerinden yapmak pek doğru olmaz. Türkiye'nin dönemsel olarak sosyo-kültürel özelliklerine ve sinemayla kurduğu ilişkiye de bakmak gerekir. O anlamda duyarlılık açısından net bir ayırmadan söz etmek çok mümkün olmayabilir.

Aslında televizyonda hala Yeşilçam filmlerini izliyorlar. Yeşilçam'ın yeni versiyonlarını dizilerde izliyorlar zaten. Aile ideolojisini belli şekilde öne çıkaran diziler ve sitcomlarla sürükleniyorlar. Zenginlerin hayatını dizilerde izleyerek bir parça rahatlıyorlar. Onlar da öyle mutlu oluyorlar. Romantik düşler. Hollywood filmi gibi, sonuçta romantik düşler üreten diziler bunlar.

Özellikle feministler için sinema önemli bir alan haline geldi. Disiplinlerarası bir alan ve şimdiye kadar kadınların sinemadaki varoluşu, sinemadaki temsili rahatsızlık yarattığından hem oraya dair bir eleştiri geliştirmek, hem de alternatif filmler üretmek feministlerin derdi oldu. Türkiye'de akademik anlamda ve film yapımı anlamında çok gelişmiş değil.

Semire Ruken Öztürk: Türk sinemasının başlangıcından bugüne kadar bir tek kadın görüntü yönetmeni yok. Sadece erkek mi kullanır kamerayı? Gerçekten çok ciddi bir problem var. Yeni yeni, yavaş yavaş açılacak diye düşünüyorum ama yönetmenlere dair umudum şu: Kadın yönetmenler önce film çekebilsinler. Ne çekerlerse çeksinler. Vizyonda 20-30 tane film var ve biri de bir kadının filmi mi? Bizim de izleyici olarak görevimiz, iyi kötü ona gitmek. 20-30 Amerikan filmi içerisinde diyelim bir tane Rus filmi mi var, İran filmi mi var? Ona gitmek bizim görevimiz, bir izleyici olarak. O yüzden ötekini hep desteklememiz ge-

rekiyor. Paramızı şuna vermek yerine öbürünü seçmek gerekiyor. Bu, tabii ki kötüyü destekleyelim anlamında değil, ama biz destekledikçe onlar daha iyi olacaklar. Çünkü ellerinde gerçekten olanak yok. Herkes de Nuri Bilge Ceylan ya da Zeki Demirkubuz olamaz ki sonuçta. Biraz daha olanak verilse -belli ki pırıltılar var içinde- bir şeyler var kadının filminde. Tamam, bir sürü zaafı var, bir sürü olumsuz şey de var, ama ikinci filmini yapsa, üçüncü filmini yapsa kendi kendini eğitecek. Ona fırsat verilmiyor. Film yapamıyor insanlar.

Türkan Şoray ve Cahide Sonku'nun yıldız oyuncular-ken film çekmeye karar verdiklerini ve risk aldıklarını kitabınızda anlatıyorsunuz.

Mesela ilk filmi *Dönüş*'ü (1972) çekerken Türkan Şoray, Fikret Hakan oyuncu olarak, Zeki Ökten ise yönetmen yardımcısı olarak filmde yer almayı reddetmişler. "Senin ne işin var orada? Niye filmi sen çekeceksin?" diye daha baştan tepki göstermişler. Ya da Cahide Sonku'nun imgesi Yeşilçam içerisinde o kadar kötü ki. Ama o sistem içinde bulunabilmek için kadın ne yapacaktı? Bilge Olgaç'ın söylediği "kadınlığımı sürekli unutturmaya çalıştım ve kendim de unuttum" o kadar doğru ki. O sistem içerisinde kalabilmek için öyle olmak zorundasın. Evrim Per çok güzel söylüyor: "Yumuşak, normal bir insanım. Annem gibi tutunamazdım. Annem erkek gibi bir kadın." Evrim Per'in tutunamayışının da ilginç bir öyküsü var. Aslında o dönemde çok önemli bir oyuncu. Sarışın olduğu için tutunamıyor mesela. Anadolu halkı ve işletmeciler istemiyor. Evrim Per'in yıldızı sönüyor. Kısa süreli bir yıldızlık hikayesi olarak kalıyor.

Hepsi kendine göre bir varoluş stratejisi belirliyor diyebiliriz herhalde?

Gerçekten konuştuğça o kadar farklı, o kadar çok bilgi ediniyorsunuz ki. Yaptığım küçücük bir şeydi, bir giriş denemesi. Bundan sonra yönetmenler üzerine, onların filmleri üzerine analizlerin yapılması gerekiyor. Türkiye'de ilk

defa Ankara Üniversitesi öğretim üyeleri olarak bir Türk filmi -*Vesikalı Yarım* (Yön: Lütfi Akad, 1968)- üzerine bir çalışma yaptık. Bunların kadın filmi de olması gerekmiyor. Türk sinemasında yapılmamış o kadar çok şey var ki. O yüzden herkesin cesaretlenmesi, yılmaması gerekiyor.

Aslında ben bu kitabı filmleri izleyerek, filmler üzerine konuşarak daha genişletmek, daha geliştirmek isterim. Sonuçta bu kitap birkaç yıllık bir çalışmanın ürünü, ama yıllarca çalışırsam yeni yeni bilgiler bulacağım.

Kitaba ilgi nasıl oldu?

Semire Ruken Öztürk: Hiçbir fikrim yok. Şimdi onu söyleyecektim. 23 kadın yönetmen. Bunların birkaçı öldü, çoğu yaşıyor. Ama onlardan hiçbir tepki alamadım. “A, evet iyi yansıtmışsın” ya da “Şurayı da yanlış yapmışsın, niye böyle yaptın?” demediler. Onlar sustular. Belki de rahatsız oldular. Çünkü aynı çatı altında bulunmak istemiyorlar. Aynı kategori içine yerleştirilmek istemiyorlar. Ben yine ikna ettim onları. Yani itiraz eden kadın yönetmenler oldu. “Ben istemiyorum, ben bulunmayayım burada. Ben kadın filmi de yapmıyorum.” dediler. “Kadın yönetmen olarak sizi tanımak, sizleri tanıtmak istiyorum” dedim. Bu şekilde ikna edip görüştüm hemen hepsiyle. Ama tepkiler nedir hiçbir fikrim yok.

Semire Ruken Öztürk Kimdir?

Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi'nde lisansını tamamlayan Öztürk, aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün Güzel Sanatlar Eğitimi anabilim dalında master ve doktorasını yapmıştır. Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Sinema bölümünde öğretim üyesi olarak görev yapan Doç. Dr. Öztürk'ün yayımlanmış dört kitabı bulunmaktadır.

Kitapları

Çok Tuhaf Çok Tanıdık Vesikalı Yarım Üzerine, Metis Yayınları, Ocak 2005, İstanbul (Ruken Öztürk, Nilgün Abisel, Nejat Ulusay, Umut Tümay Arslan, Pembe Behçetoğulları, Ali Karadoğan).

Sinemanın 'Dişil' Yüzü: Türkiye'de Kadın Yönetmenler, Om Yayınları, Ocak 2004, İstanbul.

Sinemada Kadın Olmak, Alan Yayıncılık, Ocak 2000, İstanbul.

Postmodernizm ve Sinema, Bilim ve Sanat Yayınları, 1997, Ankara (Ruken Öztürk, Sabri Büyükdüvenci).

Belgesellerde Araştırma ve Metin Yazarlığı

Öteki'nin Sesi: Yeşilçamın Görünmeyen Kadınları, Prof. Dr. Sabri Büyükdüvenci ile birlikte, Yön: Nuran Bayer, TRT, 30', 2001.

Dönüşen Bilinç, Prof. Dr. Sabri Büyükdüvenci ile birlikte, Yön: Demet Kayıran, TRT, 45', 2002.